

DOI <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-121-131>

УДК 930.25-027.555]-043.86]:94-028.16](045)

Оксана Кравченко,

доктор педагогічних наук, професор,

декан факультету соціальної та психологічної освіти,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

e-mail: okskravchenko@ukr.net

УСНА ІСТОРІЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОЇ АРХІВІСТИКИ

Анотація. У статті узагальнено польський досвід використання методу досліджень усної історії та функціонування громадських архівів. З'ясовано, що у Республіці Польща сьогодні діє близько 600 громадських архівів на базі бібліотек, будинків культури, громадських організацій та інших установ. Найчастіше такі архіви виникають як суспільна ініціатива. Їх засновують краєзнавці, науковці, громадські діячі та ін., ті, хто досліджує історію регіону, міста, країни тощо. Водночас цей громадський рух підтримує держава. Щодо сутності громадського архіву, то загальним визначенням є ініціатива, мета якої – збереження історії громад, подій та місць завдяки збору колекцій, таких як фотографії, документи та записи усних свідчень задля фіксації суб'єктивного досвіду про пережите та вшанування учасників подій.

Загалом каталог громадського архіву містить: фотографії, документи життя і діяльності конкретної людини чи родини, певної громади чи організації (плакати, газети, архівні документи та ін.), спогади, щоденники, відео і аудіо матеріали. До суб'єктів, хто може створити громадський архів, немає обмежень. Але найчастіше це: державні організації, бібліотеки, недержавні установи, музеї.

Особливість громадських архівів така, що здебільшого зберігаються лише цифрові копії матеріалів, переваги цього: захист документів чи матеріалів від псування чи знищення, доступність для широкої аудиторії, можливість використання в різних видах презентацій (виставках, фільмах, лекціях, музейних колекціях тощо). Такий формат дає можливість в особливій формі пізнати місця, людей, відкриті історії та емоцій, які містяться в цих матеріалах.

Ключові слова: усна історія, громадський архів, інтерв'ю, фотографія, бібліотека, музей, людина.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Історія архівної справи на території України сягає ще часів Київської Русі, отже, збереглися літописи, книги, документи чи відомості про них. Основи професійної архівної справи

почали напрацьовувати за часів Гетьманської України. Сьогодні архівістика розвивається як наукова система, яка вивчає історію, теорію і практику архівної справи, її правові та економічні засади, архівний менеджмент та інформаційні системи, принципи формування і використання архівного фонду, технологію зберігання та відновлення документів (Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2007).

Традиційно архівними справами опікуються державні архівні установи та організації, які призбирують тематичні архівні фонди та колекції. Водночас функціонує Український інститут національної пам'яті, який є центральним органом виконавчої влади, реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу (Український інститут національної пам'яті).

Сучасний рух громадської архівістики, який започатковано у США та Західній Європі, сприяє розвитку усної історії та створенню нового явища в архівістиці – збирання і зберігання людських свідчень, матеріалів, спогадів, які формують альтернативу офіційним архівам. В Україні становлення цього руху обумовлене як процесами євроінтеграції, демократизацією всіх сфер життєдіяльності, зокрема збереження національної пам'яті, так і воєнним конфліктом, окупацією території, знищенням музеїв, архівів, людських помешкань з документами, сімейними реліквіями, фотографіями. Відтак знищуються не лише матеріальні державні та особисті артефакти, а й взірці культурної спадщини країни, конкретного містечка, конкретної родини тощо.

З огляду на це дуже важливо вивчати європейський досвід створення громадських архівів, збирання та збереження усної історії, а також визначення шляхів імплементації цього досвіду в українських реаліях.

Аналіз основних публікацій та досліджень. Члени Української асоціації усної історії (Г. Боднар, Т. Привалко, О. Ференц та ін.) і збирають свідчення усної історії, і узагальнюють світові практики та ініціативи у цій сфері. Заслужують на увагу дослідження українських істориків освіти (Л. Березівська, Т. Гавриленко, Н. Дічек, Н. Коляда, О. Міхно, Н. Побірченко,

О. Сухомлинська, В. Федяєва, Т. Шевченко та ін.), які з часу незалежності України зробили доступними матеріали архівних установ та першоджерела з історії педагогіки. Водночас осередки краєзнавчих організацій накопичують та узагальнюють матеріали з історії міст і сіл, підтримують діяльність музейних установ, сприяють збереженню національної пам'яті.

Актуалізуються дослідження світових практик зосередження та зберігання усної історії, інституалізації та професіоналізації громадських архівів, а також обґрунтування способів запровадження такого досвіду в українських реаліях.

Мета статті: узагальнити польський досвід використання методу досліджень усної історії, а також функціонування громадських архівів.

Виклад основного матеріалу досліджень. У Республіці Польща сьогодні діє близько 600 громадських архівів на базі бібліотек, будинків культури, громадських організацій та інших установ. Найчастіше громадський архів виникає як суспільна ініціатива. Їх засновують краєзнавці, науковці, громадські діячі та ін., ті, хто досліджує історію регіону, міста, країни тощо. Водночас такий громадський рух підтримує держава.

Зокрема через національну організацію «Осередок фундація «КАРТА», місію якої визначено так: «Ми – незалежна неурядова організація. Ми відкриваємо, захищаємо та поширюємо історію, побачену очима окремої людини. Ми робимо це у такий спосіб, щоб минуле стало джерелом розуміння, розбудови громадянської спільноти, підтримки примирення. Саме так ми створюємо майбутнє». На сайті Фундації розміщено незвичайні архіви, зокрема: фотографії, біографічні розповіді, документи про репресії польських громадян під час радянської окупації, найбільшу у Польщі колекцію усних історичних розповідей, колекції документів та свідчень усної історії, зокрема колекцію «Солідарність – народження руху» занесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Fundacja Ośrodka KARTA).

З ініціативи Фундації та Міністерства культури і суспільної діяльності Республіки Польща створено Центр громадської архівістики (CAS)

(<https://cas.org.pl/>), мета якого поширювати знання, надихати та підтримувати ініціативи соціальних архівістів з усієї Польщі; допомагати створювати нові соціальні архіви, щоб зберегти якомога більше свідчень соціального життя та забезпечити їх постійний захист (Centrum Archiwistyki Społecznej).

На основі вивчення діяльності цих організацій, а також за підсумками навчальних візитів до Польщі у межах проекту Фундації «Добра Воля» узагальнимо зміст і спрямованість діяльності громадських архівів.

Щодо сутності громадського архіву, то універсальним визначенням є ініціатива, мета якої – фіксування історії громад, подій та місць завдяки збору колекцій, таких як фотографії, документи та записи усних свідчень задля фіксації суб'єктивного досвіду про пережите та вшанування учасників подій.

Встановлено, що громадський архів це не обов'язково запланований дослідницький проєкт. Переважно – це ініціатива, яка починається з проведення виставки, публікації, підготовки фільму. Прикладом є громадський архів «Так було, так стало!» з історії міста Варшави, передумовою створення якого була виставка, після якої надалі він розвивається й донині). Він і надалі розвивався, систематизуючи фотографії місць, архітектури, яких вже немає.

Для громадських архівів найважливіше – люди. Спочатку вони обирають тему, за якою створюватимуть архів. Саме люди вишукують матеріали і працюють над їх збереженням. Тематика архівів різна, залежить від інтересів їхніх творців. Громадський архів не може бути без зібрань матеріалів. З огляду на те, що людям часто шкода розлучатися з родинними документами чи фотографіями, громадський архів є діджиталізований: робляться копії у цифровому форматі, а оригінали залишаються у людей.

Для початківців, котрі прагнуть створити архів, є відкрита система і портал zbioguspoloczne.pl – цей портал надає охочим професійну підтримку в опрацюванні матеріалів, а також допомагає розмістити ці матеріали.

Загалом каталог громадського архіву містить: фотографії, документи про життя і діяльність конкретної людини чи родини, певної громади або

організації (плакати, газети, архівні документи та ін.), спогади, щоденники, відео і аудіо матеріали.

До суб'єктів, хто може створити громадський архів, немає обмежень. Але найчастіше це державні організації, бібліотеки, недержавні установи, музеї.

Щодо діяльності громадських архівів, то присутніми складниками є:

- регіональна історія «малої батьківщини» – переважно громадські архіви збирають історичні свідчення своїх міст, сіл, регіонів;
- визначена тематика – збір матеріалів усної історії за конкретною темою;
- певний історичний період – збір матеріалів, що стосуються тієї чи іншої епохи, періоду часу;
- людина – такий архів містить матеріали про життя і діяльність конкретної людини;
- люди – громадський архів, що накопичує матеріали усної історії певної людини або групи людей. Не важить скільки людей долучено і хто опікується збиранням архіву, його опрацюванням. Головне – наявність людей і їхня професійна та волонтерська діяльність, їхня мотивація;
- місце – залежить, чи є на меті зберігання оригінальних речей. Якщо так, має бути місце. Якщо йдеться про цифровий формат, то місце не обов'язкове. Головне – наявність цифрових копій і збереження їх;
- обладнання – громадському архіву потрібні комп'ютер, сканер, накопичувальний диск, диктофон тощо;
- знання – не обов'язково бути професійним істориком, відповідні знання можна здобувати поступово.

Критерії створення і функціонування громадського архіву такі:

- унікальність – матеріали, які збирають, часто є унікальними, яких немає в іншому архіві. Матеріали завчасно в єдиному екземплярі надають приватні особи, дотичні до тих осіб та їхнього оточення, котрі були свідками певних подій. Від матеріалів залежить унікальність колекцій та інтерес широкого кола відвідувачів;

- «рятівний» аспект – зазвичай громадські архіви рятують від знищення цікаві історичні артефакти. До архіву може звернутися кожен, хто свідомо прагне передати свої реліквії, які відповідають тематиці архіву;

- історична і культурна цінність – пошук матеріалів, які мають історичну та культурну цінність для громади. Обов'язково потрібно опрацювати матеріали і презентувати громадськості їхнє значення. Можливо це робити разом із фахівцями у цій галузі;

- емоційна важливість – навіть, не маючи історичної цінності, сентиментальність викликає емоції і мотивує людей поповнювати громадський архів.

Творці громадського архіву самостійно обирають тематику для досліджень: історія міста чи села, історія школи, історія родини щось інше. Тематику можна розширювати відповідно до зібрань. Але не завжди всі матеріали варто демонструвати – все залежить від теми і змісту. З етичної точки зору вкрай необхідно сказати про це людині, яка надає матеріали, а також допомогти сконтактуватися з відповідним архівом, який займається цією тематикою. Стосовно кількісних параметрів до наявних матеріалів громадського архіву – вимог немає, трапляються випадки, коли йдеться про одну лише фотографію.

Хто є надавачами до громадського архіву:

- люди, що пов'язані з темою архіву – члени родини, жителі одного міста чи села, свідки, учасники, науковці, художники тощо;

- колекціонери – окремі групи, які мають відповідні артефакти за темою громадського архіву;

- інститути і організації (бібліотеки, музеї, будинки культури, державні організації тощо) – співпраця з ними важлива.

Формами використання громадських архівів є: створення вистав, організація конференцій, зустрічей, творчих вечорів, тематичних свят, спілкування з мешканцями, міжпоколінні зустрічі, а також – виставки,

конкурси, публікація брошур про архів, реалізація проєктів, оголошення в соціальних мережах тощо.

Громадські архіви зазвичай це – фонди (матеріали від надавачів) та колекції (тематичні, хронологічні). Усі матеріали, які передають до архіву, мають відповідати загальним вимогам до документування: вихідні дані архівного документу; відомості про особу, яка його надала, опис матеріалів, інформація про власність і статус авторських прав, дозвіл на оприлюднення матеріалів.

Особливість громадських архівів це – зберігання здебільшого цифрові копії матеріалів, перевагами чого є: захист документів чи матеріалів від псування чи знищення, доступність для широкої аудиторії, можливість використання в різних видах презентацій (виставках, фільмах, лекціях, музейних колекціях тощо). Такий формат дає нагоду в особливій формі пізнати місця, людей, їхні історії та емоції.

Усна історія є і частиною громадської архівістики, і якісним процесом історичних досліджень, що базується на збиранні та аналізі усних розповідей учасників і свідків подій минулого, представляючи його не з офіційної перспективи, а з повсякденного життя, що й творить історію суспільства (Українська асоціація усної історії).

Найпопулярнішою одиницею громадського архіву є усна історія у формі інтерв'ю (відео чи аудіо).

Є інтерв'ю біографічні: інформація про життя людини, основні етапи і події, і найважливіше – емоції. Саме усна історія дає нагоду відчувати і пережити емоції. Головне не відомості про історичний факт, а саме емоційний складник.

Біографічне інтерв'ю має дві частини: вільна – під час якої людина розповідає про своє життя. Скажімо, розмову можна почати так: «Прошу, представтеся і розкажіть про себе». Після розповіді доцільно дещо уточнити.

Варто розуміти, що зустріч забере більше часу, ніж було заплановано. Кожна зустріч є індивідуальною і неповторною. Адже кожний розповідає по-

своєму, залежно від багатьох чинників: вродженої здатності до розповіді, мовної компетентності, підготовки до зустрічі, стану здоров'я тощо.

Окрім інтерв'ю важливі інші матеріали, які ілюструють, доповнюють розповідь – фотографії, документи. Їх теж можна додати до відео з інтерв'ю.

Створюючи громадський архів, варто звертати увагу на технічний складник, як-от відеокамера, диктофон, телефон тощо. Про місце проведення інтерв'ю необхідно подбати завчасно – має бути тиша.

Інтерв'ю слід надійно зберегти. Його має супроводжувати опис: дата і місце запису, імена та прізвища респондента і інтерв'юера, тема інтерв'ю, коротка біографічна довідка респондента.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак архівісти збирають важливий джерельний матеріал, наближаючи цю історію до громадськості й водночас поживляючи локальні спільноти, адже є ініціаторами історичних, культурних, освітніх, соціальних та інших проєктів і гуртують людей, залучають їх до спільної діяльності (Українська асоціація усної історії).

Отже, громадський архів дає змогу отримати інформацію про ту чи іншу подію навіть в умовах відсутності офіційних джерел інформації, або доповнити їхні відомості офіційних джерел, забезпечує варіативність бачень тієї чи іншої події, надає «обличчя і голос» історії, забезпечує врахування різних точок зору на ту чи іншу історичну подію, формує діалог між поколіннями, розширює інформаційний простір.

Перспективами подальших досліджень є узагальнення досвіду щодо створення громадських архівів: цифровізація громадських архівів, робота з фотографіями, записи інтерв'ю усної історії, фінансування громадських архівів, етичні питання, популяризація колекцій та фондів громадського архіву, дотримання авторських прав тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Кравченко, О. (2023). Навчальний візит «Розвиток громадської архівістики в Україні»:

- підсумки і перспективи. *Науково-педагогічні студії*, 7, 53–67. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-53-67>.
- Про Український інститут національної пам'яті*. (б. р.). Взято з <https://uinp.gov.ua/pro-institut/pravovi-zasady-diyalnosti>.
- Українська асоціація усної історії* [Офіційний вебсайт]. (2025). Взято з <https://oralhistory.com.ua/>.
- Український інститут національної пам'яті* [Офіційний вебсайт]. (2025). Взято з <https://uinp.gov.ua/>.
- Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства*. (2007). Київ: Укрдержархів.
- Факультет соціальної та психологічної освіти. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини* [Офіційний вебсайт]. (2025). Взято з <https://fspou.edu.ua/>.
- Bezliudniy, O., Kravchenko, O., Kondur, O., Reznichenko, I., Kyrsta, N., Kuzmenko, Y., & Tkachuk, L. (2022). National and Patriotic Education of Student Youth by Means of Digital Technologies in Distance Learning Environment. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(7), 451–458. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.7.55>.
- Centrum Archiwistyki Społecznej*. (2024). Pobrano z <https://cas.org.pl/wp-content/uploads/2025/02/Centrum-Archiwistyki-Spolecznej-informacje-w-tekscie-latwym-do-czytania-2.pdf>.
- Fundacja Ośrodka KARTA*. (b. r.). Pobrano z <https://karta.org.pl/nas>.
- Kravchenko, O., & Albul, I. (2021). Social and cultural activity of Ukrainian progressive intellectuals of the late 19th – early 20th centuries. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 104, art. nr 01001). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110401001>.
- Kravchenko, O., Svyrydiuk, O., Karpynch, I., & Boiko, O. (2021). Gender Approach to Studying History of Social Work in Ukraine. In T. Ahram, R. Taiar, & F. Groff (Eds.), *Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV: Proceedings of the 4th International Conference on Human Interaction and Emerging Technologies: Future Applications (IHIEET – AI 2021), April 28–30, 2021, Strasbourg, France* (pp. 678–685). https://doi.org/10.1007/978-3-030-74009-2_86.
- Otwarty System Archiwizacji*. (b. r.). Pobrano z <https://cas.org.pl/otwarty-system-archiwizacji/>.

REFERENCES

- Kravchenko, O. (2023). “Development of public archivistics science in Ukraine” study visit: results and prospects. *Research and Educational Studies*, 7, 53–67. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-53-67>. [in Ukrainian]
- About the Ukrainian Institute of National Remembrance*. (n. d.). Retrieved from <https://uinp.gov.ua/pro-institut/pravovi-zasady-diyalnosti>. [in Ukrainian]
- Ukrainian Oral History Association* [Official website]. (2025). Retrieved from <https://oralhistory.com.ua/>. [in Ukrainian]
- Ukrainian Institute of National Remembrance* [Official website]. (2025). Retrieved from <https://uinp.gov.ua/>. [in Ukrainian]
- Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management*. (2007). Kyiv: Ukrderzharkhiv. [in Ukrainian]
- Faculty of Social and Psychological Education. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University* [Official website]. (2025). Retrieved from <https://fspou.edu.ua/> [in Ukrainian].
- Bezliudniy, O., Kravchenko, O., Kondur, O., Reznichenko, I., Kyrsta, N., Kuzmenko, Y., & Tkachuk, L. (2022). National and Patriotic Education of Student Youth by Means of Digital

- Technologies in Distance Learning Environment. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(7), 451–458. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.7.55>.
- Centrum Archiwistyki Społecznej. (2024). Retrieved from <https://cas.org.pl/wp-content/uploads/2025/02/Centrum-Archiwistyki-Spolecznej-informacje-w-tekscie-latwym-do-czytania-2.pdf>. [in Polish]
- Fundacja Ośrodka KARTA. (n. d.). Retrieved from <https://karta.org.pl/nas> [in Polish]
- Kravchenko, O., & Albul, I. (2021). Social and cultural activity of Ukrainian progressive intellectuals of the late 19th – early 20th centuries. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 104, art. nr 01001). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110401001>.
- Kravchenko, O., Svyrydiuk, O., Karpuch, I., & Boiko, O. (2021). Gender Approach to Studying History of Social Work in Ukraine. In T. Ahram, R. Taiar, & F. Groff (Eds.), *Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV: Proceedings of the 4th International Conference on Human Interaction and Emerging Technologies: Future Applications (IHET – AI 2021), April 28–30, 2021, Strasbourg, France* (pp. 678–685). https://doi.org/10.1007/978-3-030-74009-2_86.
- Otwarty System Archiwizacji. (n. d.). Retrieved from <https://cas.org.pl/otwarty-system-archiwizacji/>. [in Polish]

Oksana Kravchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the Social Pedagogy and Social Work Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0002-9732-6546
e-mail: okskravchenko@ukr.net

ORAL HISTORY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF COMMUNITY ARCHIVING

Abstract. The article summarizes the Polish experience in using the oral history research method and the functioning of community archives. It has been established that there are currently about 600 community archives in the Republic of Poland, based in libraries, cultural centers, public organizations, and other institutions. Most often, a community archive emerges as a grassroots initiative. These archives are founded by individuals – local historians, scholars, public figures, and others – who study the history of a region, city, or country. At the same time, such civic movements are supported by the state.

In essence, a community archive is generally defined as an initiative aimed at documenting the history of communities, events, and places through the collection of materials such as photographs, documents, and oral testimony recordings, with the goal of preserving subjective experiences and honoring participants of past events. Overall, the scope of a community archive is both broad and limited. Most frequently, the collections include the following types of documents: photographs; documents reflecting the life and activities of an individual, family, or organization; memoirs and diaries; records of community life (posters, newspapers, archival documents, etc.); as well as video and audio materials. There are no restrictions on

who can establish a community archive. However, most often they are created by: governmental organizations, libraries, non-governmental institutions, and museums.

A distinctive feature of community archives is that they primarily preserve only digital copies of materials. The advantages of this include: protection of documents or materials from damage or destruction; accessibility to a wide audience; and the possibility of using the materials in various types of presentations (exhibitions, films, lectures, museum collections, etc.). This format offers a unique way to explore places, people, and uncover the stories and emotions contained within these materials.

Keywords: oral history, community archive, interview, photograph, library, museum, human.